

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 70 (1957)

Artikel: Igl daner fa betga tut ! : (Pled dad Andeer)
Autor: Ragaz, Gieri
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-223020>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 22.08.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Igl daner fa betga tut!

(Pled dad Andeer)

da Dr. Gieri Ragaz

Na, igl daner fa betga tut las tgosas, cunzun betga las grandas. Atgnamensch poc ca vala a cuza, i vagnia stgaffia cun daners. Mussamaints ca cumprovan quei, ha'i dapartut ad adigna do. Las ovras las pli prominentas in la creaztgun dad umans sempals, schizun povars. Lur veta i savens stada umbrivada da quitos a scarpetschs. Mo nus duvragn betga ancurir pli liensch. Par sameglia ear nossa littaratura naschida a carschida an igna teara muntagnarda, salvadia a carpusa damussa quei digl tuttafatg. Da tge daners disponevan nos scribaints? Lur paja i adigna me stada la cuntantantscha da sarvir, da sarvir igna beala a nobla tgora. Quei principi han els tschanto avant a tuttas otras consideratzguns. Mo igna geada eliminis digl mund digls vivs, in lur fadeias savens vagnidas amblidadas a lur ovras mademamensch. Dantant igl fatg i a stat: Tut quels ca han anzacuras scret par rumantsch han gido furmar nossa literatura. Quatras han els preparo igna defensa gagliarda da nossa faveala, ca ha garantia seas mantanimaint antocan sigl gi dad oz. Quei triumf i igl sforz dad igna retscha dad umans, c'han deditgia lur activitat an favur dad igna interpresa, ca els vessan mai pudia cumplanir, fuss quella betga adigna vagnida sclarida da profunds ideals: religiun, lungatg a cultura!

An curtas raschuns segian qua fatgas cunaschaintas ign per ideias castattan an connex cun nossa literatura. Igl i que ign modest tribut a quels ca han fundo a svilupo ella, mo ear a quels ca han rimno a cunservo ella!

* * *

Da vigl eara tut cun接触 cun igl vargio a cun igl avagnir me pusseval par bucca dalla tradiztgun. Per antras l'invenztgun digl alfabet — near otras anzennas da scrivar — i quei sto pusseval da rataner igls partratgs a da surdar da generaztgun sin generaztgun. Quella scupiarta ca saspearda alla notg digls tains, i stada da consequenzas mai previdas. La literatura screta a man a pria sia antscheatta. Quei stadi da tgosas resta ascheia sainza grandas midadas durant tschentaners a millenis. Imperis vegnān a van, piavels creschan a svaneschan . . . Mo na, nus lagn per safarmar cur ch'igl christianissam i sto daraso an Europa. Las clostras davaintan igls centrums da cultura, naua la sabientscha vegn muntanada an grandas collecziuns da manuscrets. Igl ha strusch do igna sinceritat pli devota ca quella digls paders, ca scrivevan cun granda fadeia quellas burgamegnas savens fitadas cun ornamaints a beals maletgs religius. Igl i propri ovras fatgas par la gliergia da Dias. Igl pader sarro giao digl mund tribulaint digl tains miaz sadeditgeva ign per uras mintga gi par scrivar a malagear. Igl era quei igna travaglia, ca purtava ampo midada an sia veta clostrala. Mo igl tains passa a las uras curran ear par quel ca ha nigna preascha a ca lavura betga par renun a furtuna. Cu igl cunventual rivava alla davosa pagina da seas manuscret — forsa suainter onns da fadeia — scriva el seas pign «explicit» raccumandant sasez als rieugs da quels, als quals sias ovras pudevan in gi suder. Digls sezs tains era igl latin lungatg da scartira. Pli tard han eara otars idioms safatg valer. Aintan las clostras dalla Rezia, cunzun a Faveras, vagneva ear igl Rumantsch risguardo. —

Ign otar pass, ca ha bunamensch mido la fatscha digl mund, i sto l'invenziun digl art dalla stampa antras Gion Gutenberg avant vargia 500 onns. Dalurana antocan sigl gi dad oz i la valeta digl cudasch vagnida pli a pli stimada. All'entscheatta magari eran quels marcanzeias stgarsas a tgearas. Igl giavisch da saver tge ca davainti a passi, tge ca vegni patartgia damaneval a daliensch — ansumma pli glisch par tuts — davainta pli a pli instant. Sper igls cudaschs han surtut las periodicas gido sligear quei problem. Oz tgatta la giasetta la veia an mintga stiva. Sia rivada vegn spitgeada da giuvan a vigl. Quei i capeval, partge la giasetta dad ozilgi ha ign cuntegn fetg grand. Basta, poc ha gido agl progress sco igl cudasch a la giasetta. I tala pratansiu betga stravagleada? Na,

sco igl sabi Erasmus da Rotterdam gi, in igls cudaschs da classifitgear trantar igls pi impurtants basegns digl carstgan. Ign raquent oriental fa nus saver cun otars pleds igl madem. Ign retg moribund, ca veva tres fegls, ha scho anavos agli pli vigil seas reginaval, agli savund seas stgazzis a gli tearz sia biblioteca. Betga gitg suainter saolza igl piaval. Igls tres frars pon bagn mitscheare cun la veta a fugir mo sainza la spranza da survagnir anavos igl pears. «Jou eral retg ad ussa sund jou in povar murdia» saplira igl pli vigil digls tres. «Ad a mei, iar anc ign rihun, spetga me misiargia,» salamainta igl savund. Sulettamensch igl tiarz va sainza fastedis. Tschels fan raproschas a manegian: «co pos tei easser cuntaints? I la ti biblioteca betga vagnida arsa?»

«A tge», fa igl giuvan a mussa sigl seas frunt, «quella port jou qua.» Piglver ign stgazzi stupent i quel c'ins sa betga sattarar an tschalers near depositar an bancas, mobagn ca i part digl carstgan sez. «Sabientsch'ei gual sc'ina fontauna, ded aua buna frestga, sauna,» scriva Gion Moeli tuccantamensch.

Tgi ca mai ligia cun spert ad olma igna beala poeseia ni ign beal raquent, ignorescha la cuntantantscha ca la lectura porscha. Tala parsuna i digna da cumpassiu. Ella viva ign'existenza sampaglianta a quella dallas creatiras inferiuras. Scha tal carstgan i rech, po tschearta gliad adurar el mo respectar mai. A cugl glisnarem igl sco cun la muneda folsa, ca fa povar quel ca ratscheva ella. Igl ignorant — a fuss el banadia cun riheztgas suror a suraint — va dad igna tutgadad tiar l'otra ad amprenda me cun perdidias, malavetas a larmas. Gest tiar nus ha bleara gliad grazia agl studi da cudaschs a paeriodicas aquisto valevlas ancunaschientschas sainza ver frequanto scolas pli oltas.

Ign po bagn argumentar ch'igl detti cudaschs buns a mals. Mo tgi ca ligia amaduas classas ad i betga ruino digl tut vegn prest a refusar igl rumiant a preferir igna lectura, ca nobilisescha igl caractar. Cun raschun i vagnia secret blear ancuntar la lectura nuschevla, mo nigliur ha anzatgi da bian antalletg cundamno igl cudasch sco tal. Mo pultruns fanatics a sterils pon clamar: «igl cudasch de murir». Els vutan dastruir quei c'els han sez betga: l'intelligenza!

Lagn puspe turnar anavos an teara rumantscha. Par dar antscheatta a nossa literatura stampada ha quei fatg basegns da grandas midadas. Umans sustanis dad ign man ferm in lavos sei par pardagear igl evangeli. Otars cun samaglianta pramura dafendan la cardiantscha viglia digls per davants. Igl i igl tains dalla refurmaziuns a cunterrefurmaziun. Tgi in quels umans stos? Da vart da priadi lagn nus me numnar: Steafan a Luzi Gabriel, Gion Moeli, Gion Grass, Duitg Molitor, Curdegn Riola a da vart da messa Adam Nauli, Danuet Bonifazi a Gion Antoni Calvenzano. Otars blears litarats tgattainsa an Giadegnia naua Giachen Bifrun ha sco amprem mess giao la Sontga Scartira par Ladin.

Dalla veta da quels umans i poc ancunaschaint. Mo quei lagn nus tuttegna suttastrihear: la creaztgun da mintga ovra da muntada dumonda, ca seas stgaffidar metti aintan quella spert ad olma. Visavi agls impedimaints vasagn nus quels umans energics a decidis sigirs da lur missiun a da lur capientscha. Tampeastas zacudan lur olmas a pocs in igls gis sarains. Igl satracta betga da campiuns agl senn tradiziunal digl pled. Els han betga conquisto imperis, han betga acumulo rihezias, han betga ancuria gliergia mundana. Els in stos blear dapli: umans da fe! Mo nut damains a quei stgagnsa mai amblidar, igl i nigna bagatella da clamar alla olma dad ign piaval a da vagnir tarlo. Vera suatiantscha tgatta me quel, ca cloma agl lungatg digl piaval. Quei han quels umans capia a fatg. Els scrivan, pardeian ad uran par Rumantsch. Nus savagn peia volver a gir: savilems a daspettas an tgosas da cretta han do stgaffientsch a nossa literatura stampada, ca i par consequenza da cuntegn religius. Biblas, cudaschs d'uraztguns, catechismus a samagliantas publicaztguns cumparan an grand diambar. A nos pardavants han quels cudaschs purto cunfiart aintan las pli greavas visitaztguns. Els vagnevan olt stimos, ligis letra par letra, cavearta tiar cuvearta. Piglver igl eara sco da ver igl Salvador an tgea. Daluranà in 300 unviarns passos, c'han cun man da cristagl cuarclo muntognas a valladas ad anc adigna rasuna igl pled rumantsch. Mo tuttegna, las tgosas midan. La pissiun religiosa d'avant, la stgira stinadadad da pli bold, ha stuia cedar ad igna sabia toleranza a la viglia literatura ha ear pears blear da la si muntada. Mo da megna i quei nut, scha nus salvagn sei quellas vuschs da tains passos ad anvidagn mintgatant igna cazoletta da ragurdanza a lur au-

turs a quei aintan la teara, ca tganta anc oz lur lungatg. —

Igná lagrevla ranaschientscha da nossa literatura savagn nus cunstatar igls davos decenis. Poets, scribaints a scienzats cun novas ideias dattan impuls alla tgosa rumantscha. Lur ovras in mains da cuntegn religius ca profan: novellas, canzuns, poeseias, vocabularis vesan la glisch publica. Igl i ovras ca tgantan igl pli la veta da quest piavel, seas plaschers, seas quitos, sia historgia. A piglver, igná ranaschientscha i stada ner basegns, scha nias lungatg dueva betga svanir digl tut. L'indiffarena visavi igl lungatg mamma era fetg rasada a schizun ign ferm sbittamaint nut da rar. Quei era trest, partge igl sbittamaint sistematic digl agen i mademamensch sco la vanagliergia anzennas da misergia morala. Pe a pe cun igl stgaffimaint dala nossa nova literatura in ear zapo sei umans, c'an antschat dad ear s'interessar par la viglia. Els rimnan las vanzadiras stampadas digl vargio. Ear quei i sto igna fatga, ca marea admiraztgun, partge da bibliotecas rumantschas agl ver senn digl pled era tiar nus strusch da ruschanar. Mo igl mendar era, ch'igls cudaschs rumantschs an talegnas, surtgombras a schizun allas stivas eran an prival da davantar igna marcanzeia digls rimnacudaschs easters, ca navan atras las valladas grischunas. Cun angurdiantscha raffava quella gliad igls pli beals, custevals a rars exemplars. Antiaras collecziuns in emigradas, ca sarvevan da far pli rihas las bibliotecas digl easter. Anviars la passividad da nias piavel pudeva ign gi curdar la smaladicziun: povar igl piaval c'amblida sia historgia a seas lungatg, sinaquei ca easters stivgesch an quel. Sco getg han umans cun antalletg ch'han gia igl trest privileg, da ver quei sblundergem fatg remedura. Durant onns da parseveranta pazientga gartegia quei da furmar las miglioriас bibliotecas rumantschas sco quella dalla clostra da Mustér a la cantonala a Cuira. L'amprema ha pader Baseli fundo a par la savunda a surtut professer Candreia procura.¹⁾ Quellas duas bibliotecas ca possedan ussa mint gegna tranter du- a tremelli diffarents stampats rumantschs, sco eara otras bibliotecas privatas a publicas han ainten lur ravugl bealas collecziuns rumantschas savens racaltgadas cun fadeias a sacrificezis. Antras quei i igl priaval sminuia, ca mo eastars vegian bibliotecas rumantschas, mo eara

¹⁾ Cump. Dr. G. Gadola, Annalas della Societad Retor. LI Pag. 139—176.

l'otar betga magns turpagius, c'igls Grischuns stotgian forsa sa-
rendar ign gi an martgias orvart igl Grischun ad ordvart la Sviz-
zera par consultar ovras, ca udessan an lur atgna teara. —

La vera muntada da quels fatgs savagnsa tuttegna per allura
stimar a funds, scha nus ancunaschagn la valeta dallas bibliotecas
sco talas. An quei risgard stuagnsa gir, ca gliez i institutzuns pli
viglias a venerablas ca las scolas oltas. Igl dat nign piaval civiliso
sainza bibliotecas, mobagn piavals cults sainza universitads. Ign
um da granda savida digl mund antic ha parquei getg: Las biblio-
tecas in igl tscharvi digls piavals. —

Lagn anc trer andamaint par schinar ign dubi, ca pudess vagnir
sei. I nossa litaratura nunditgant tut — mo cunzun an cumparaz-
tgun cun quellas dad otars lungatgs — betga «igna quantitat ne-
gligibla»? Nossa rasposta so mo easser quella: mintga faveala ha
seas dretg d'existenza a mintgegna ha ear sia luscheztg, peia ear
igl Rumantsch. Igl i nias duer da raspectar nossa literatura par-
fign scha lezza i povra a fallambra. Mo spitge ampo! Quei da «po-
var a fallombar» ha lura seas puncts a sias commas! Lagn taner
andamaint, ca nossa littaratura i naschida a carschida sin ign an-
tschiass limito, economicamensch povar a durant me pocs tschan-
taners. Stgansa nus betga easser loschs digl resultatad cuntanschia?
Igl betga igna stupenta gartageada, ca giustifitgescha quella all'
antschatta da questas lingias tschantada pratansiun, ch'igl segi
igna vardad millenaria, ch'igl speart survagia la materia ad i pli
ferm ca lezza, adina temporala a da poca cuzzada. Ansumma, las
veras cunquistas in quellas digl speart creatur a betga dalla spada
near digl daner!